

LETHRICA

ÅRGANG 23 NR. 6 DE HISTORISKE FORENINGER I LEJRE KOMMUNE NOVEMBER 2008

Kongsgårde, gravhøje og grusgrave ...

Flere af artiklerne i dette nummer af Lethrica har fokus på det "gamle" Lejre, både områdets enestående kulturarv i form af Kongsgårdene, Ole Worm og de mange gravhøje i landskabet, men også truslerne mod denne arv fra planerne om grusgravning omkring Ledreborg Allé, som Karl Frandsen og Jørgen Olsen med rette betegner som "*en tilfældig generations grådighed efter grus!*"

Men Hvalsø og Bramsnæs er bestemt ikke glemt, hvilket bl.a. fremgår af artiklerne om svenskernes hærgen i Hvalsø og Såby samt om husmandskolonien "Holtensminde". Desuden har vi nyt fra foreningerne, lokalarkivarerne markerer - med vanlig kompetence og elegance - "Sangens år", ligesom der bydes på lokalhistoriske artikler og nyt fra den store verden, i dette nummer Estland.

Og alt imens dette skrives, nærmer julehøjtiden sig vores smukke, gamle egn med hastige skridt:

Alle ønskes en rigtig glædelig jul og et godt nytår!

På redaktionens vegne
Mogens Refsgaard

I DETTE NUMMER:

LEDER:	2
<i>Museumssituationen!</i>	
HISTORISKE ARTIKLER:	
<i>Kongsgårdene i Lejre</i> Af Olav Sejerøe	4
<i>Ole Worm</i> Af Gudrun Reich	7
<i>Fjenden kommer!</i> Af Bent Gottfredsen	9
<i>Gravhøje i Lejre</i> Af Olav Sejerøe	12
<i>Fra eternit til stråtag</i> Af Karl-Johan Rubæk	15
<i>Historien om en sten</i> Af Jens Jørgen Bangsgaard	17
KULTURARV—DEBAT	
<i>Grusgravning i Glim?</i> Af Karl Frandsen og Jørgen Olsen	19
NYT FRA DE HISTORISKE FORENINGER	21
NYT FRA LEJREARKIVERNE	
<i>Frem i lyset</i> Af Bente Trane	25
<i>Jeg fandt en sang</i> Af Anette Tonn-Petersen	27
<i>Slægtsforskning i Lejre</i> Af Tove Kistrup	29
LOKALHISTORISKE SMÅARTIKLER	
<i>Fra Hvalsø-egnen</i> Af Bent Gottfredsen	
DANMARK I VERDEN	32
<i>Af Bent Gottfredsen</i>	

LEDER

MUSEUMS— OG ARKIVSITUATIONEN

Lejremuseerne

Vi har nu haft de første møder i Styregruppen for Lejremuseerne dvs. Lejre Museum med Gammel Kongsgård samt Tadre Mølle.

Møderne er forløbet i en god og positiv stemning. Der er ingen tvivl om, at Styregruppen vil kunne stille konstruktive forslag til Roskilde Museums arbejdsplan for 2009.

Fra Roskilde Museums side erkender man, at der alene på baggrund af kommunalreformen skal ske ændringer i udstillingen på *Lejre Museum*, nu hvor museet skal dække hele den nye store Lejre Kommune.

Dette kræver mere plads, hvorfor museet har søgt om og fået tilladelse til at nedlægge lejligheden i Lejre Museums bygninger.

Fra foreningernes side ønsker vi, som det vil være medlemmerne bekendt fra Lethrica, mere omfattende ændringer end blot en ud-

*Indvielsen af Lejre Museum.
Foto: Mogens Refsgaard*

videlse af det geografiske dækningsområde. Herom har vi stillet skriftlige forslag, som vi skal drøfte i den kommende tid.

Det spændende bliver at se, i hvilken udstrækning Styregruppens forslag vil blive indarbejdet i Roskilde Museums fremtidige arbejdsplaner.

Omkring *Tadre Mølle* er opstået en besynderlig situation. Møllen ejes af staten ved Skov og Natur-

styrelsen, der udlejer den til Den Selvejende Institution Tadre Mølle - DSITM, som igen stiller den til disposition for Roskilde Museum.

Ud over at være lejer er det også DSITM's opgave at søge at rejse eksterne midler til opgaver ud over den daglige drift, hvilket der i meget høj

grad er behov for. Det mere end haster!

Det viser sig så, at DSITM ikke har haft nogen bestyrelse siden kommunesammenlægningen og staten dermed ingen lejer. Den blev simpelthen glemt af Hvalsø Kommune engang sidst i 2006.

Dette har vi nu gjort Lejre Kommune opmærksom på.

Samtidig har vi bedt om at få en bestyrelsesplads, ligesom vi har foreslået at Danmarks Naturfredningsforening får en, da møllen jo også har status som naturcenter. Desuden har vi foreslået, at kommunen varetager sekretariatsfunktionen i overensstemmelse med vedtægterne.

Kommunen er gået i gang med en rekonstruktion af bestyrelsen. Dennes endelige sammensætning kendes endnu ikke.

Lejrearkiverne

Her er situationen en ganske anden, idet arkiverne jo er i kommunalt regi og kommunen har givet styregruppen, der også har

De tre lokalarkiver i Lejre:
Øverst: Bramsnæs Arkiv i Sæby Gl. Skole.

Midten: Hvalsø Arkiv i Kulturhuset.

Nederst: Lejre Arkiv i den gamle mejeribestyrerbolig.

kommunale repræsentanter, en betydelig beslutningskompetence inden for de afstukne økonomiske rammer.

Styregruppens arbejde foregår i en god og konstruktiv atmosfære med deltagelse af personale fra

alle tre "gamle" arkiver.

Vi har lagt stor vægt på, af hensyn til det frivillige lokale engagement, at bibeholde de tre gamle arkiver, samtidig med at disse tre meget forskellige arkiver skulle samles til én ny fælles kommunal institution, *Lejrearkiverne*.

Disse skulle have én leder, ensartet publikumsbetjening og arkiveringssystem samt fælles personale, administration, budget, regnskab, indkøb, hjemmeside etc.

Dette har ikke været nogen let opgave, og den har ikke kunnet løses til alles fulde tilfredshed.

Styregruppen har pålagt Lejrearkiverne at bestræbe sig for i det daglige at være meget synlige i lokalsamfundet, dels fordi vi finder det rigtigt, dels fordi et arkiv, der "blot" arkiverer, let kan blive lavt prioriteret i en kommunal sparerunde.

På vegne af de historiske foreninger i Lejre Kommune
Bent Gottfredsen

HISTORISKE ARTIKLER

KONGSGÅRDENE I LEJRE

Af Olav Sejerøe

I jernalderen var Lejre et magtcentrum. Det viser de to store haller, som er fundet i Lejre.

Den største af hallerne er fra yngre jernalder, bygget første gang i slutningen af 600-årene. Den blev revet ned og genopbygget i alt fire gange. Sidste gang var i 900-tallet.

Det var en stormands, måske en konges, residens. Det var Lejres oprindelige Kongsgård.

Efter at Harald Blåtand og senere Svend Tveskæg valgte at flytte magtens centrum til Roskilde i anden halvdel af 900-årene, var det slut med kongelig beboelse i Lejre.

Kongen, som nu havde sæde i Roskilde, har dog fortsat haft jord i Lejre, en stormandsgård som kan have haft navnet Kongens Gård eller Kongsgården.

Spor af denne stormandsgård er fundet i form af en fornem kælder bygget af frådsten i 1100-årene og nedlagt i 1300-tallet.

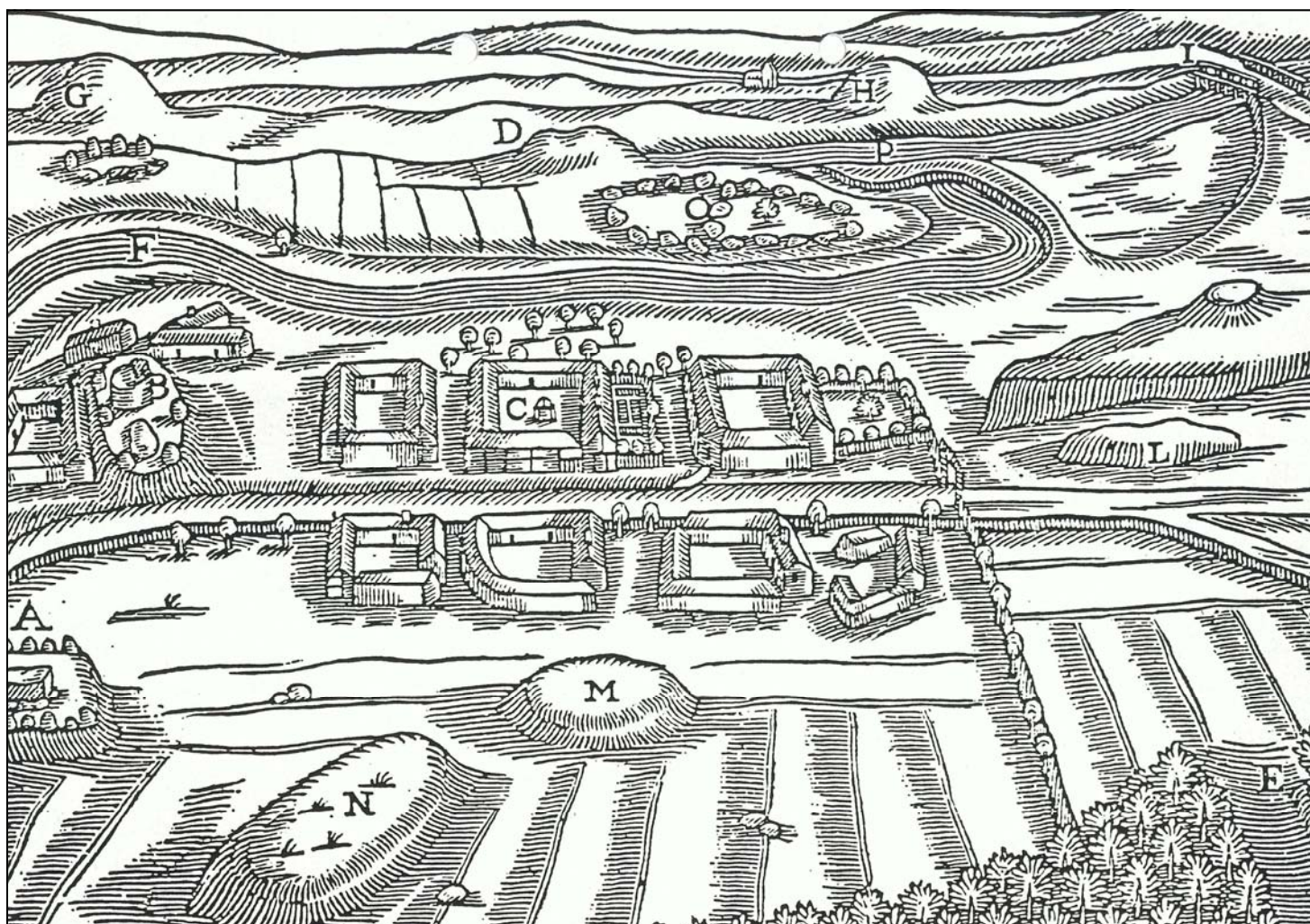
Omrids af den store hal, den rigtige Kongsgård.

Det næste sikre udsagn vi har om denne storgård eller hovedgård er fra 1354. Her tilskøder Fikke Molke det gods han ejede i Udlejre til kronen. Det er en hovedgård, som var flyttet ud fra landsbyen.

Den hovedgård i Lejre, som havde været kongens gård, var flyttet ud af landsbyen og var blevet til Udlejre. Den blev senere til Lejregård og senere igen til Ledreborg.

Den fæstegård, som kom til at ligge på den gamle storgårds plads ud for den tildækkede frådstenskælder blev nu kaldt Kongsgården.

Fra 1643 har vi et kort over Lejre. Det er tegnet af Ole Worm. Han har med bogstaver markeret de vigtigste steder i landskabet. C viser Kongsgården. Det er den anden gård øst for vejen, når man kommer sydfra ind i Lejre.

Ole Worms kort over Lejre fra 1643, hvor C viser Kongsgårdens beliggenhed

Gården eller dens have ligger ud for frådstenskælderen fra 1100 – 1300-tallet, så det passer fint med at den ligger på den plads, hvor den gård har ligget, som var byens største og som havde tilhørt kongen.

Kongsgården var en fæstegård under Ledreborg. I 1741 hed bonden på Kongsgården Ole Poulsen. Han agede med heste og vogn med grønsager til grev Holsteins københavnske bolig i Stormgade.

En dag efter aflæsningen blev han bedt om at køre hen til

grevens personlige historiske rådgiver, professor Hans Peder Anchersen. Anchersen viser Ole Worms tegning til Ole Poulsen og beder ham om at kommenterer billedets punkter enkeltvis. Om punkt C, Kongsgården, fortæller Ole Poulsens: "at han i og om sin gård haver opgravet utallige menneskeben, en del mursten og så store kampesten, at han ikke haver kundet få dem op, men haver gravet dybt ved siden af dem

og sunket dem således i jorden. Som og at stedet han nu bor på, tilforn haver været kaldet Holtz-Gården, hvor kongen tilforne plejede at tage heste-skifte."

Hele H P Anchersens interview med Ole Poulsen opbevares i Det Kgl. Biblioteks Håndskriftsamling under titlen "Ole Poulsøn Bonde udi Leyre hans relation".

Denne gård hed Kongsgården i flere hundrede år.

Fæstegården som Biskop Münter giver navnet "Kongsgården"

Så en dag efter udflytningen i 1804 kom *biskop F. C. H. Münter* til Lejre. Han skulle gøre optegnelser til en bog om Lejre.

Han havde forberedt sig til turen og studeret, hvad han kunne finde om Lejre. Han vidste således, at gården med det spændende navn Kongsgården var anden gård øst for vejen, når man kom ind i landsbyen fra syd.

I 1804 var der imidlertid sket det at gården var blevet udflyttet og den hedder i dag Orehøjgård. Resterne af den gamle gård i landsbyen var brændt, så gård nummer to var væk. Derfor blev den gård som før var nummer 3 for biskop

Münter til nummer to.

Man kan forestille sig at denne myndige herre, biskoppen fra hovedstaden, banker på døren til den gamle fæstegård, gård nummer 3. En forsagt kone lukker op, og bispen spørger om dette er Kongsgården. Konen benægter, men bispen siger myndigt: "Min gode kone, jeg kommer fra hovedstaden og jeg har undersøgt sagen. Dette er Kongsgården." Konen siger så, "Ja det ved den kloge herre nok bedst".

Siden har den gamle fæstegård, nabo til Kongsgården, heddet Gl.Kongsgård.

Efter at Kongsgården var

De fire kongsgårde i Lejre:

Den rigtige kongsgård. Den store hal, som var sæde for en stormand, en konge fra 600 til 900 e. kr.

Den *storgård* med en frådstenskælder som kongen ejede.

Den *fæstegård* som lå på storgårdens plads.

Den fæstegård som biskop Münter ved en fejltagelse kalder *Kongsgården*.

udflyttet og var blevet til Orehøjgård, blev der på dens plads bygget et hus til jordemoderen. Det ligger på Orehøjvej nr. 10. Her boede *Lejres jordemoder* fra 1806 til 1826.

Jordemoderens hus på den gamle Kongsgårds plads.

OLE WORM I LEJRES HISTORIE

Af Gudrun Løffler Reich

Jeg sidder og kigger på *Ole Worms* prospekt fra "Monumenta Danica" over egnen ved Lejre i 1643. [Se illustrationen side 5, Red.]

Der er flere ting, jeg ikke har lagt mærke til før. Landskabet og dets navne er de samme, som vi kender i dag, bortset fra de 6 - 7 gårde, som er forandrede.

Kongsgaarden i midten er en firlænget gård som de andre, men med brønd midt på gårdspladsen. Stuehuset vender mod syd (i dag er det mod nord), der ser ud til at være to skorstene, og der er have med fint afgrænsede bede, som nok er urtebede – de ser ud til at være velpassede. Mod nord er der en samling træer – måske en abildgård.

Ole Worm (1588-1654) var en omhyggelig og nøjagtig tegner og videnskabsmand – professor ved Københavns Universitet, læge, arkæolog, oversætter af islandske og norske sagaer, kannik* i Roskilde m.m. Han oversatte også Simon Paulis ur-

Ole Worm (1588-1654)

tebog fra latin til dansk. Simon Pauli (1603-80) var professor i anatomi, kirurgi og botanik ved Københavns Universitet.

En historie om Ole Worm: Han var på lægebesøg hos prins Christian og prinsesse Magdalene Sibylla på Nyborg Slot.

Her blev han budt på vin af et mægtigt horn af guld, som et par år før var fundet i Sønderjylland. Ole Worm blev opfordret til at tegne hornet og dets billeder af. Det gjorde han så, og han sørgede for, at hans tegninger blev stukket i kobber.

Derfor kan vi den dag i dag se "guldhornene".

Worm interesserede sig for lægeplanter. Ved Københavns Universitet lå en mindre have, som han gjorde større. Her anlagde han en studiehaven med lægeurter til gavn og opbyggelse for eleverne. Kan det mon tænkes, at han har haft indflydelse på de ret så sjældne lægeurter, hvis frø lå i dvale i jorden på Klintebakken (ved Kongsgaarden) indtil 1990, da de atter spirede frem i lyset?

Bybilledet i *Lejre* ændrede sig efter svenskekrigene 1658-60, der havde hærget værre i Lejre end i de omliggende landsbyer.

Ved udskiftningen omkring 1800 blev Fredshøj, Kathrinelyst og Orehøjgård flyttet ud nord for byen, mens Hestebjerggård, Mysselhøjgård og *Kongsgården* blev liggende i byen.

Kirsten Nielsen, som var den sidste fra den gamle familie, der havde beboet Kongsgården i

*Kannik = medlem af et domkapitel

1959, mente at Kongsgården var opført af rester fra en gammel lensmandsbygning, fordi, da der i 1848-1850 blev gravet dybt, så man, at det svære egetræstømmer var genbrug og bar spor af brand.

På bjælken over døren til Kongsgårdens bislag står: "Dette har Peter Jensen og Lisbeth Olsdatter kost i 1788." Da var stavnsbåndet ophævet, og man gik lysere tider i møde.

I 1912 flyttede man Kongsgårdens avlsbygninger ud til markerne på den anden side af vejen. Der kom nu en "Ny Kongsgård", mens Gl. Kongsgård blev liggende i byen – ligesom vi i dag har Ny Lejre og Gammel Lejre. Navne beholder deres tilhørsforhold.

Ole Worm havde tilknytning til Lejre-egnen gennem sin hustru, Dorthea Fincke. Hendes søster Anne var gift med professor Bartholin, der døde 44 år gammel. De havde en del børn, og et af dem, Thomas Bartholin, kom til sin moster Dorthea og onkel Ole Worm, som var formynder og lærer for Thomas.

Thomas Bartholins bror Caspar blev gift med Anne Cathrine Müller (rentemester Henrik Müllers datter fra Lejre-

Gl. Kongsgaard

gård /Ledreborg) og boede på Kornerupgård. Begge brødre blev efter deres død adlet til von Bartholin.

I adelspatentet blev det fremhævet, at den Bartholinske familie i næsten 200 år havde været meget ansete. På Lejregård sad Drude Müller, gift med Thomas Fincke, amtmand og højesterets-sagfører, og på Skullerup var det Johannes Fincke og Sophie Müller, der residerede.

Ole Worm var gift tre gange. Første gang med Dorthea Fincke, som døde efter 15 års ægteskab. Anden gang med Susanne Madsdatter, der døde af

pest efter få års ægteskab – hun blev begravet i Roskilde Domkirke. Tredje gang blev Ole Worm gift med Magdalene Motzfeld, som overlevede ham. Hun var søster til Griffenfeldts mor.

Ole Worm var midt i sin lægegerning, da pesten rasede i København i 1654.

Kilder:

"Fra fæstegård til forstad", Lejre Fredningsforening 2000

"Udlejre, Lejregård, Ledreborg", Lejre Fredningsforening 1999
A.D.Jørgensen: "Peder Schumacher Griffenfeld", Gyldendal 1893

www.roskildehistorie.dk

www.skislekt.no

FJENDEN KOMMER!

Af Bent Gottfredsen

I sidste nummer af Lethrica skrev Anette Tonn-Petersen om snaphaner i den gamle Bramsnæs Kommune under den svenske besættelse i 1600-tallet.

Alt tyder på, at besættelsestropperne har hærget og plyndret endog usædvanligt fælt selv efter tidens skik, men de har mødt modstand, herunder også organiseret modstand.

I Kirke Såby var skåningen Niels Nielsen Ydsted præst. Han blev pågrebet af svenskerne og anklaget for at fremskaffe oplysninger til danskerne, hvad han helt sikkert også har gjort.

Meget tyder på, at han har været en vigtig person i tidens "efterretningstjeneste". Han blev lagt på pinebænken og mishandlet på det grusomste.

Dette kom til kong Frederik d. III's kendskab, hvorefter kongen udsendte en erklæring om, at han ville lade en tilfangetagen svensk general få nøjagtig samme behandling, som overgik så-

Kong Frederik d. 3.

bypræsten. Derved reddede denne livet.

Siden tog han navneforandring til Saabye, da han ikke længere ville have navn efter Ydsted (svensk Ystad), der nu var i den forhadte fjendes vold.

NB: I forrige nummer af Lethrica ses Ysteds segl og underskrift på side 9.

Fra Nørre Hvalsø beretter en stedlig tradition, at bønderne dræbte nogle fjendtlige soldater. For at skjule dette for besættelsesmagten og dennes hævn, kastede de ligene i en brønd, som de derefter

tildækkede. Ved et anlægsarbejde i nyere tid fandtes en brønd på det sted, som traditionen udpegede. Den blev desværre ikke undersøgt nærmere.

Fra Greve Kommune kendes en næsten tilsvarende beretning. Her så man efter, og den overleverede beretning viste sig at holde. Så mon ikke, der også ligger nogle lig i brønden i Nørre Hvalsø.

Betydelige kulturværdier gik tabt ved plyndringerne. Vi kender alle til ranet af Kronborgs springvand og af Dronning Margrethes guldkiøle fra Roskilde Domkirke, men sådan foregik det systematisk overalt i landet.

På Åstrup boede Jørgen Seefeldt, der også var kongelig lensmand på Ringsted Kloster. Han var en bogens mand, og opbevarede sit store og kostbare bibliotek på klosteret. Dette stjal kong Carl X

Gustav, selv om han ellers ikke just var en bogens mand.

Carl d. X Gustav

Åstrups bygherre, den for sin lærdom vidtberømte Erik Krabbe, havde testamenteret sit ganske betydelige bibliotek til Roskilde Skoles Bibliotek. Dette var måske sin tids største.

Vi ved, at det blev registreret som modtaget i Roskilde, og at det derefter forsvandt sporløst omkring krigsårene. Så det har kong Carl X Gustav sikkert også taget med sig, da han nu alligevel var i Roskilde og skulle have en hel del andet røvet gods sendt hjem.

Begge adelsfamilierne gik i øvrigt fallit og måtte sælge alle deres ejendomme efter krigen, og alligevel kunne de ikke svare de skatter, der blev dem pålagt til landets genopbygning. Herregårdenes avls-

gårde var ødelagte ligesom fæstegårdene.

Et indtryk af, hvor voldsomt det overalt på vor egn gik for sig, får vi af opgørelserne efter krigen for det kongelige Roskilde Len, da det blev skænket til byen København, som belønning for borgernes troskab og modighed under belejringen.

Her anføres det, at af lenets 32 gårde i Voldborg Herred var de fem helt ødelagte og alle de resterende 27 skadelidte i forskellig grad. Altså ikke bare én eneste gård eller bondefamilie, var kommet helskindede igennem krigen!

Flere lokale oplysninger findes ikke, men så henledte Viggo Nielsen opmærksomheden på de udgivne og meget udførlige *kirkebøger* ført af præsten Mads Prom fra Sørbymagle og Kirkerup sogne nær Slagelse.

Under juni 1660 står:
Peder Jenssøn, M. Kn.s syster mand. Vaar noget før juletider —59 med nogle fleere, hen ved 9. udi Skov-hastorp (hvor de som snaphaner opholdte sig)

af de svenske, som landet indehaffde, udspejdet; hand med nogle skudt, andre anderledis omkommen (endog nogle undkom). Der indtil des under jorden skiult, og nu hid ført og satt i kirkegaarden. Vaar fød i Gimlinge Torp af Jens Jørgensen og ---- (navnet mangler)

Der har altså opholdt sig partisaner i de store midt-sjællandske skove, og også her betegner præsten dem som *snaphaner*, ligesom hans kollega i Kirke Sonnerup gør det. Det var tydeligvis tidens betegnelse for dem.

Interessant er det, at Peder Jenssøn opererer så langt hjemmefra. Det tyder på en organiseret modstandskamp. Fjenden opdager dem, udspejder dem og angriber. Det kommer til kamp. Nogle bliver skudt (herunder Peder), andre bliver dræbt på anden vis (sikkert med blanke våben), og nogle undslipper.

De døde nødbegraves i Skov-Hadstrup, og et halvt år senere, (når man turde), føres Peder så hjem til begravelse i sin egen kirke af nogle, der kendte hans identitet.

Snaphane-mindesmærke i Skåne

Samme kirkebøger beretter under 1. december 1660 torsdag middag om fjendens drab på en sagesløs civil borger Hans Pedersøn på landevejen gennem Rorup, (vejen gik igennem byen dengang) på vej hjem fra Roskilde.

Her får vi et uhyggeligt øjebliksbillede af besættelsestroppernes fremfærd.

Hans Pedersøn bliver simpelthen skudt ned, fordi han gør modstand og ikke godvilligt vil lade sig udplyn dre for sine penge og dyr af en tilfældigt forbipasserende svensk rytter.

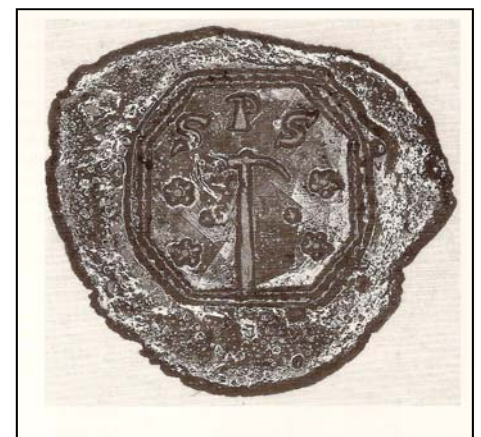
I dag ville vi kalde drabet en krigsforbrydelse.

Nogle tager vare på den sårede Hans Pedersøn og fører senere hans lig hjem, hvor han begravnes af sin egen præst Mads Prom, der helt tydeligt har kendt ham godt og haft en hel del sympati for ham:

Mand Hans Pedersøn i Bøstrup, ektefødt i Giærløff aff Peter Nielsøn (kaldet Bomand) oc salig Bodil Hansdaatter, hvilce siden flytte til Biergeby i hans 9de aar. Vaar hos sine forældre til sit 16de aar. Tiente gott folkck hen ved 7 aar. I ecteskab leuffuett med sin effterleffuersche Dorethe Hansdaatter 16 aar 2 maa neder mindre circiter. Uden børn. Vaar dog from mod sine stiffbørn, saa vel som omgen gelig oc skikelig mod andre, flittig udi sin giærning, hvil chet oc vel lyckedis intill nærværende onde krigs til stand, hvor udi hand vel ved inqvartering stor tvang (saa vel som andre fleere) lidt hauffuer. Kom med sin vogn i reyse bort (reyste selff, vilde icke lade sin stiffsøn bort, att hannem ivke noget paa vejen skulde tilkomme) til Corsør d. --- (mangler) novembris. Derfra till Roskild. Paa hiemveyen ved Roerup aff en

schwedische rytter sin plyndren. Men der han sine bæster ville forsvare oc gjorde værn aff formue, som rett vaar, haf fuer rytteren (effter att hand 2 gange forgæffues haffde skudt effter hannem) omsider dræbt hannem med en kule. Leffde hen ved en halff time. Skeede d. 23. novembris kl. 2 effter middag.

En lokal historie går på at selveste Svend Gønge skulle have rastet under den gamle eg ved Sonnerupgård, men den er af nyere dato, for ingen forstmand vil tilskrive træet den fornødne alder.

Gøngenhøvdingens segl med en hammer, to kanonkugler og tre roser.

Har det fandtes på Gøngenhøvdingens tid, har han skullet passe på ikke at træde på det.

GRAVHØJE I LEJRE

Tekst og fotos: Olav Sejerøe

De to centrale præstehøje, jf. sognebeskrivelserne 21 og 22

Hjemmesiden: www.lejre-historiske-forening.dk har serier med kommunens 17 kirker og gravhøje i den gamle Lejre Kommune.

Nu er hjemmesiden udvidet, så den indeholder næsten alle gravhøje i hele den nye Lejre kommune. Antallet af gravhøje på hjemmesiden er øget fra godt 50 til godt 250.

De 250 fortidsminder er på startsideen delt op i 8 underafdelinger. Først godserne, så de tre gamle kommuner og sidst de overpløjede gravhøje.

Fortidsminderne i Lejre fordeler sig som det frem-

Område	Antal
1. Ledreborg	13
2. Lindholm	30
3. Ryegaard skov	56
4. Ryegaard mark	12
5. Bramsnæs	41
6. Hvalsø	39
7. Lejre	34
8. Overpløjede høje	30
I alt fortidsminder i	255

går af ovenstående tabel:

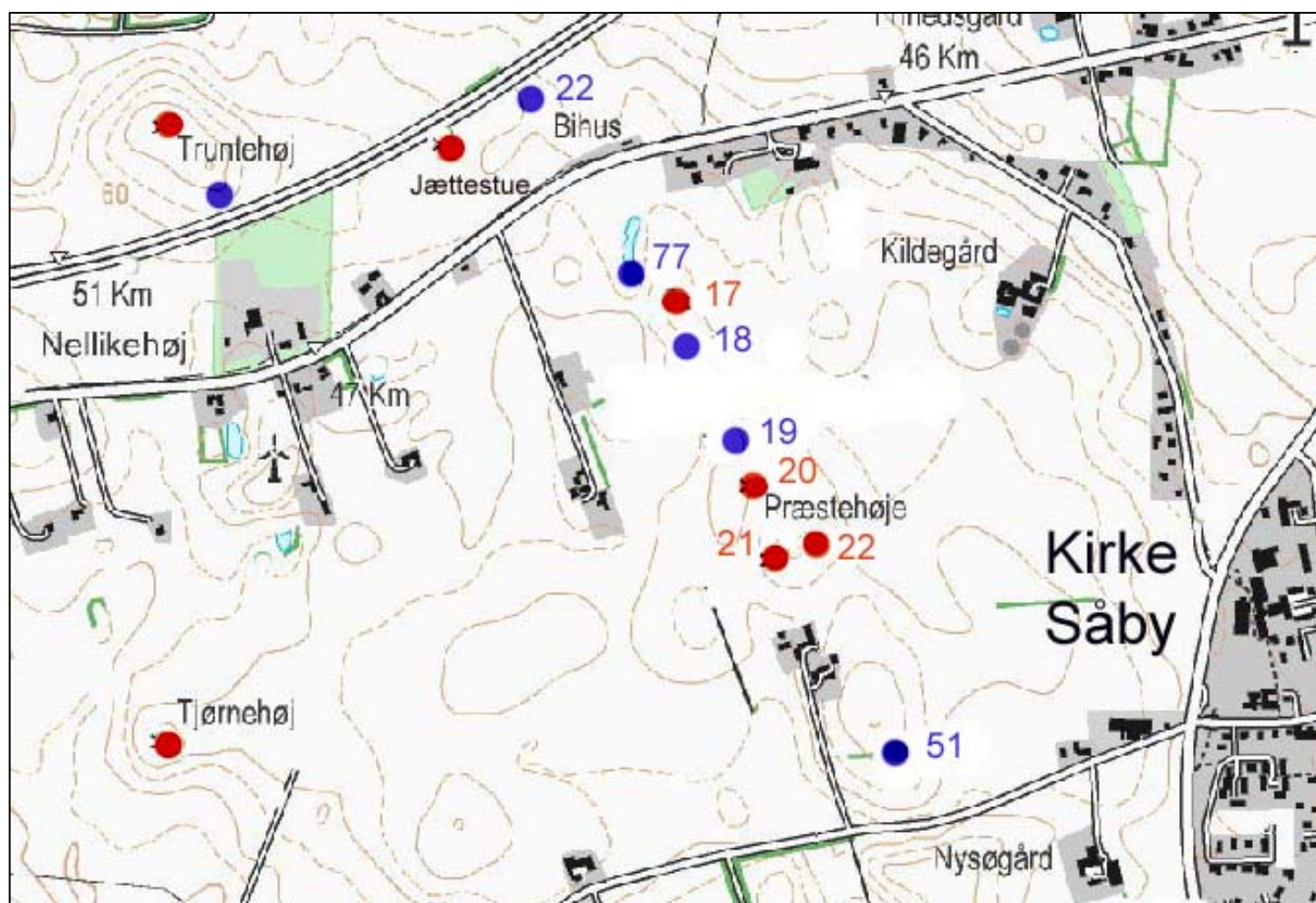
I Danmark er der i alt omkring 23.000 fredede gravhøje og storstensgrave. Af

disse findes godt 230 i Lejre Kommune. Det er 1 % af alle fredede gravhøje og storstensgrave i Danmark, som findes i Lejre.

På Ryegård ligger gravhøjene særlig tæt. På hjemmesiden er der 68 gravhøje fra Ryegård. Det er en af de meget tætte koncentrationer af gravhøje i Danmark, hvis ikke den tætteste.

Præstehøje – en høj række fra bronzealderen

Som eksempler på nogle af Lejres gravhøje

kan vi se på Præstehøje mellem Vester Såby og Kirke Såby.

Det er en højrække fra bronzealderen. Den indeholder nogle flotte og markante høje. Det er karakteristisk for bronzealderhøje at de ligger højt og markant i landskabet.

De høje, vi ser i dag, er kun halvdel af de høje, der har været. På kortet ovenfor er de eksisterende høje afmærket røde og de overpløjede høje blå.

Numrene ved højene er fra sognebeskrivelserne i Fund og Fortidsminder. Dem kan man

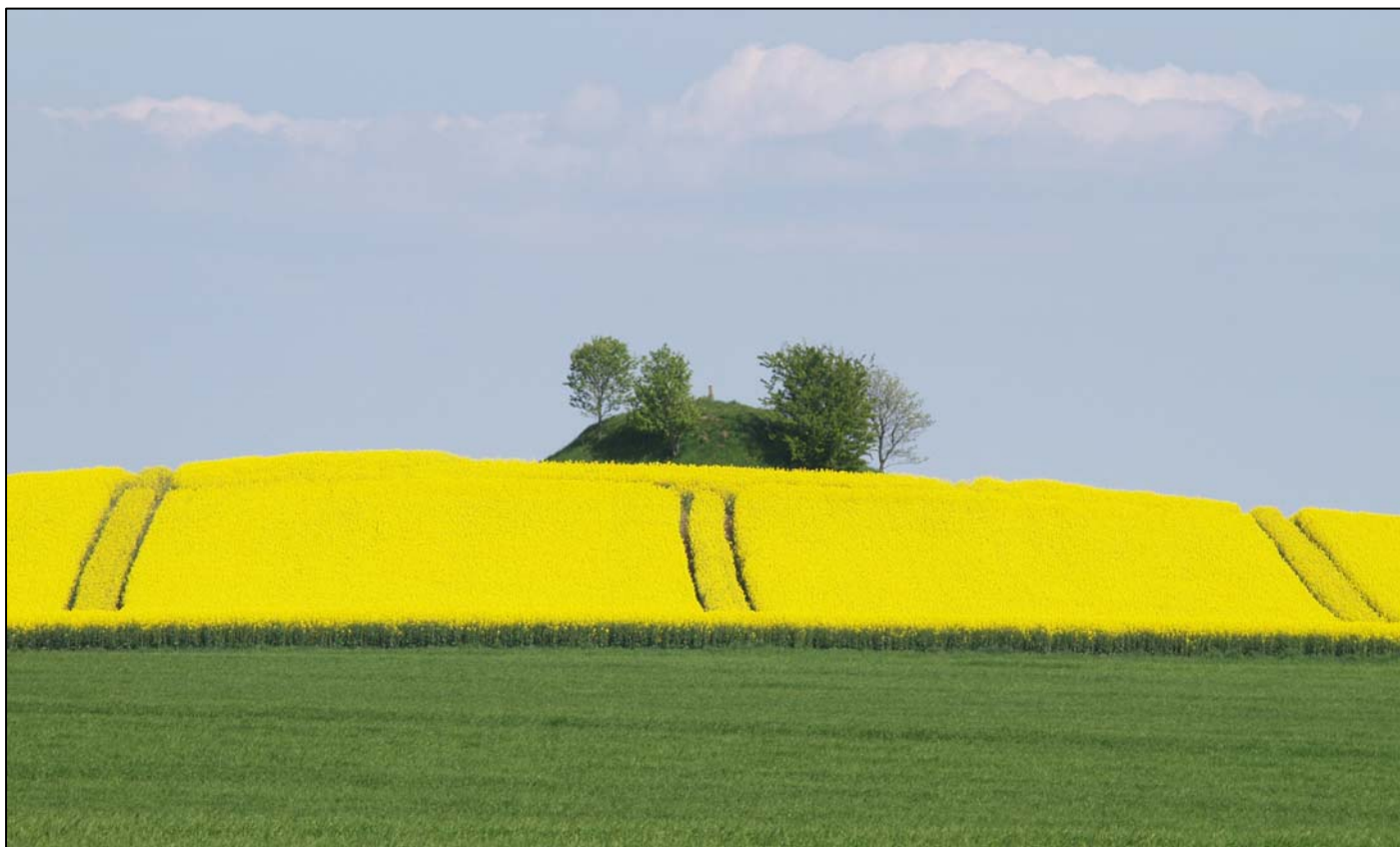
se ved at gå ind på hjemmesiden:

www.dkonline.dk.

De egentlige Præstehøje, som vi kan se i dag har numrene 17, 20, 21

Truntehøj

Tjørnehøj set fra Dyvelslystvej. Dette billede kan også ses på Google Earth.

og 22. Dertil kommer de overpløjede Præstehøje med numrene 18, 19, 51 og 77.

Højrækken fortsætter over Landevejen med den overpløjede høj nr. 22 og videre over Holbækmotorvejen og ind på Trudsholms marker med en overpløjet høj og den markante *Truntehøj* (se foto på forrige side),

Lidt mod vest ligger *Tjørnehøj*, som ligger højt og flot, og som ses tydeligt fra vejen, når man kører fra Landevejen mod Vester Såby ad Dyvelslystvej. Lidt mod nord ved afkørslen fra Holbæk-

motorvejen ligger endnu en stor flot bronzealderhøj inde på Trudsholms marker.

Kortet med de røde og blå pletter for henholdsvis eksisterende og overpløjede høje, giver et godt indtryk af, at der har været mange flere høje, end vi kan se i dag. Kortet kan give det indtryk, at der er lige så mange forsvundne høje, som der er eksisterende høje.

Det er ikke helt forkert. Man mener at der i bronzealderen er blevet opført

omkring 50.000 høje. Nu findes der omkring 20.000 fredede høje.

Besøg nogle af Lejres flotte fortidsminder, gå ind på vores hjemmeside: www.lejre-historiske-forening.dk.

Man kan også køre ture og se de flotte høje i landskabet.

Husk at mange fortidsminder ligger på privat grund, og her må man kun færdes med ejerens tilladelse.

FRA ETERNIT TIL STRÅTAG

Af Karl-Johan Rubæk

Skulle man have skrevet en artikel om tagbeklædning i landdistrikterne for 50 år siden, ville overskriften nok have været den modsatte: Fra stråtag til eternit.

I min barndom var der ingen diskussion om værdien af "fast tag", tegl, blik og eternit. Det faste tag overbød det forældede stråtag. Hvis folk ellers havde råd, blev stråtaget skiftet ud med noget fast.

Siden da har forudseende folk lagt et stort arbejde i, at bevare de huse på landet og i landsbyerne, som stadig havde strå på taget. "De er jo en del af vores alle sammens kulturhistorie", sagde man.

Blandt andet mente man sådan i de forskellige lokalhistoriske foreninger her på egnen. I Bramsnæs hed foreningen "Foreningen til bevaring af bygnings – og landskabskultur i Bramsnæs". Men i forkortet form og i folkemunde kun "Stråtagsforeningen".

Det er dog ikke alene foreningernes indsat der gør, at der stadig findes landsbyer, som rummer velbevarede stråtagshuse med bindingsværk.

Foto fra 1969 af Holtensmindevej nr. 57 og 55. Fra Kaj Gottlobs registreringsbog "Værn 3 1970".

Naturligvis har den enkelte ejers holdning til bevaring af et hus' oprindelige udseende, spillet en afgørende rolle. Også faktorer som kvaliteten af den oprindelige bygning, samt økonomien på egnen var afgørende om huset overlevede.

Holtensminde

Ser vi på et par aktuelle eksempler på bevaring af stråtage her i Bramsnæs, er det helt naturligt at tage til *den gamle husmandskoloni "Holtensminde" mellem Sæby og Krabbesholm*. I perioder også kaldet "Sæby Huse".

Forhistorien kort fortalt er den, at godsejer N.A. Holten i årene 1811 til 1816 lod opføre 9 bindingsværkshuse af god

kvalitet. F.eks. bestod bindingsværket i alle husene af egetræ. Ikke alle steder var der tale om nyt tømmer. Nogle af husene overtog bindingsværk fra brændte eller nedrevne huse. Derfor fremstår tømmeret noget forskelligt fra hus til hus. Størrelsen og de vinkelformede bygningsanlæg var til gengæld næsten identiske.

Til husmandsstederne hørte 2 ha. jord. Ganske som i jordlovgivningens ånd i 1784. Lidt senere i 1800-tallet opførtes også et skovfogedhus og en smedje.

2 ha. kunne man, selv med den største flid, ikke leve af som familiebrug. Ved udskiftningen i 1804 havde husmændene

mistet nogle græsningsrettigheder og var faktisk ilde stedt i forhold til tidligere. Men i det her tilfælde havde de fleste af husmændene da heldigvis også arbejde ved siden af på Krabbesholm.

Måske fordi husmandskolonien ikke blev beboet af særligt velstillede folk før 1970, og måske fordi husene var af god kvalitet, skete der ikke større ændring af husenes udseende i de forløbne 150 år.

Dog sneg der sig et par nybyggede huse med valm og tegltag ind i midten af bebyggelsen. Dog uden at ødelægge helhedsindtrykket. Af de resterende 10 huse havde to fået asbesttag (eller eternittag) inden 1970. Det er disse to huse denne historie handler om.

Fra eternit til strå

Smed og hest på taget af Holtensmindevej nr. 57

På tagryggen af nr. 57 skimtes en vindfløj, der forestiller en smed, som er ifærd med at skoen hest. Her boede tidligere en af Krabbesholms smede.

Huset ved siden af, Holtensmindevej nr. 55, blev muligvis opført som smedje engang i begyndelsen af 1800-

tallet og hørte sammen med nr. 57.

For et par år siden overtog Pernille Thorsen og Jimmy Johannsen *Holtensmindevej nr. 55* efter husets mangeårige ejer, Benny Springborg. Tanken var at sætte huset i stand og bo i det. Desværre var det så brøstfældigt, at det ikke stod til at redde. Ved nedbrydningen sås tydelige spor efter smedevirksomhed i form af sodsværtet murværk. Et nyt bindingsværkshus på omkring 200 kv. meter blev i stedet opført på grunden. En god form for byfornyelse, mener Bramsnæs Lokalhistorisk Forening.

Også nr. 57, *nabohuset*, har skiftet ejer. Jeannette Roed og Ove Dahl overtog for et par år siden det, man godt kan kalde et håndværker-tilbud. Også her var der tale om ejere, der forstod at værdsætte de kulturhistoriske spor, der var efterladt i den mere end 150 år gamle bygning. Først erstattedes eternitten på vestlængen med strå. Og nu pågår renoveringen af det gamle stuehus med udskiftning af bindingsværk i

*Holtensmindevej nr. 55 og 57.
Foto: Karl-Johan Rubæk*

sydsiden og oplægning af nyt stråtag. Endnu et hus fra Holtens tid er reddet. Endda på fornemste vis.

Snarest muligt bør Lejre Kommune tage skridt til at få lavet en bevarende lokalplan for hele husmandskolonien Holtensminde.

Kilder:

"Den danske bondestands krøniker", E.A.F. Reinhardt, 1888. Sæby – Gershøj Sogne, K. Gottlob, "Værn af smukke danske huse af bygningskulturel værdi," 1970

"Vor egns historie nr. 2, Johannes Petersen, "N.A. Holten 1775 – 1975."

"Velkommen til Sæby". Pjece fra Sæby Bylaug, 2004.

"I Holtens fodspor", Anette Tonn-Petersen 2008.

Helge Pontoppidan, personlige meddelelser 2008.

HISTORIEN OM EN STEN

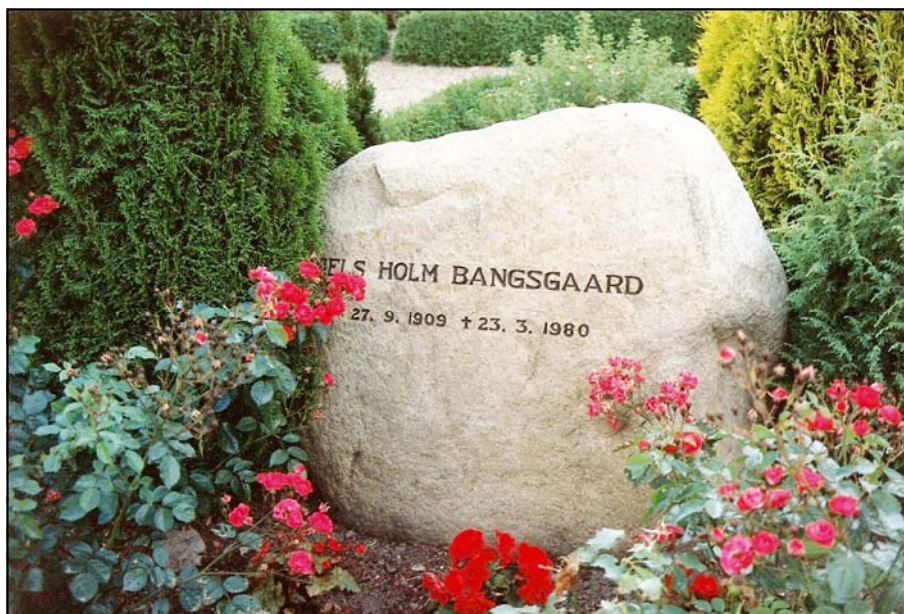
Af Jens Jørgen Bangsgaard

Det var en dag i det tidlige forår i begyndelsen af 1950-erne - dengang da forårsplojning stadig var en almindeligt forekommende optakt til de mange forårsafrøder, der blev dyrket på et alsidigt landbrug.

Jeg mener, det var i 1953, da min far gik og pløjede på marken umiddelbart syd for gården. Plovskæret stødte pludselig mod noget hårdt. De to muskuløse, brune jyske heste, der trak ploven, standsede chokerede og synligt forbløffede over, at nogen vovede at standse dem næsten midtvejs mellem de to agerender.

Senere, da far og en medhjælper havde fået fat i skovl, kartoffelgreb og spade, viste det sig, at der lige under pløjelaget lå en kæmpe stenblok af en slags rødgranit, der - fandt vi senere ud af - er almindelig i Vestnorge mellem Trondhjem og Bergen.

Stenen havde altså forladt de hjemlige strande nordpå for mere end 60.000 år siden med den hensigt at blive en del af det danske morænelandskab 50.000 år senere, da isbræen trak sig tilbage,

Jens Jørgen Bangsgaards forældres gravsten.

eller rettere sagt, smeltede.

Ved hjælp af fire heste, en slæde og nogle runde hegnspæle, lykkedes det at få den store blok op af hullet i jorden, og den blev anbragt syd for det gamle havegærde.

Nogle år senere, da min far havde fået slidgigt i begge hofter, sad han ofte på stenen. Herfra kunne han overskue store dele af gårdens marker, da han ikke længere kunne komme så meget rundt.

Da min far døde den 23. marts 1980, blev

blokken sendt til stenhuggeren og min fars data blev hugget ind i den, og nu står stenen som min fars *gravmonument* på kirkegården. Da min mor så døde - mange år senere - blev hendes navn og data også hugget ind i den store sten. Så nu dækker den dem begge.

Slægtskabet til *ældre sten-alderens storstens(megalit)-grave* er ret tydelig. Jeg tænker her naturligvis på stendysser og jættestuer.

Det er formentlig helt urealistisk at tro, at alle disse store granitblokke

er blevet bestilt på Bornholm. Øen ville for længst være sunket i havet, hvis alle disse sten var blevet hentet i granitbrudene her.

Selvfølgelig har man brugt, hvad der kom op af jorden ved egen hjælp - eller ved frostens.

Efter et antal år bliver en grav, i vore dage, hvis ikke andet aftales, sløjfet - sædvanligvis efter 25 år. Findes stenen bevaringsværdig, bliver den stillet op i et hjørne af kirkegården, symbolsk nok ofte i det samme hjørne, hvor visne blomster henkastes!

Mine forældres gravsten har - formentlig - ikke tidligere stået på nogen grav, men der er intet i vejen for at dens 'søskende' har været dæksten/bæresten i en dysse eller et jættestuekammer. *Det ville ellers være den ultimative form for genbrug at anvende ældre Stenalderens store dyssesten til Vikingetidens skibssætninger og så genanvende dem til gravsten på kristne grave.*

Det store kirkebyggeri i 1100- og 1200-tallet stillede for alvor krav til mængden af granitkvadre. Meget tyder dog på, at der i stort omfang er blevet brugt 'lokalt' byggemateriale: Marksten og sågar flere steder i

Vestjylland er der anvendt ahl fra heden til kirkernes mure.

Der er i vor tid cirka 70 storstensgrave tilbage her i landet. Oprindelig har der sikkert været langt flere.

I de seneste 200 år er behovet for granitskærver steget markant. *Langs vejene i Lejre kommune er der kun et fåtal af gamle milesten, randsten fra højene, de store bæresten og dæksten fra megalitgravene overleveret til vore dage.*

En forklaring til at mange er gået tabt i nyere tid er, at de simpelthen er hugget i skærver eller til andet vejfyld. For eksempel ved anlægget af den nye Hovedvej A1 i 1780-erne. Adskillige af de store sten er sikkert endt i fundamenter til mange af de gårde, der blev bygget i årene omkring år 1800, hvor hele landsbyer flytte-

de ud på deres marker.

Endnu en mulig årsag til, at så mange af disse prægtige sten er forsvundet her i Lejre kommune, skal sikkert findes i det store behov for skærvefyld, der opstod ved anlægsarbejderne af de mange jernbanestrækninger, der blev åbnet i slutningen af 1800-tallet: Korsør- og Kalundborgbanerne, indviet i henholdsvis 1856 og 1874.

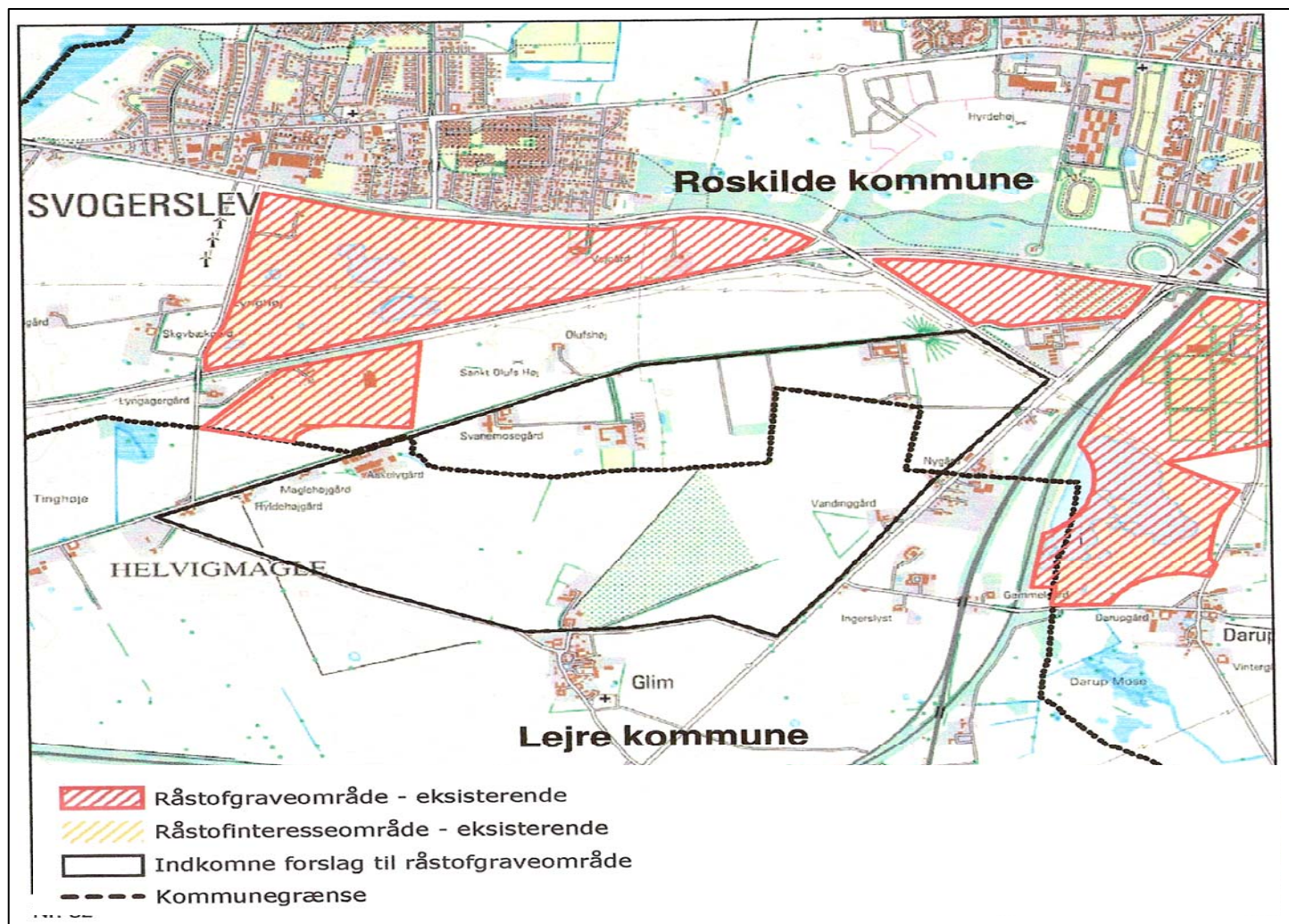
På den svenske ø, *Gotland*, findes bevaret et stort antal fortidsminder. Det ser umiddelbart ud til, at sansen for at bevare kulturværdier har været særlig udviklet der på øen. Eksempelvis er der bevaret et stort antal milesten. Langt flere end noget sted i Danmark.

En overordnet årsag hertil skal vi sikkert finde i det faktum, at der i ældre tider nok ikke i befolkningen har været tilstrækkelig tradition for at værne om og bevare tingene omkring os.

DEBAT

Skal Ledreborg Allé ligge som en bræmme mellem store grusgrave?

Af Karl Frandsen og Jørgen Olsen

Region Sjælland vedtog på et *møde den 25. september* en råstofplan for de kommende 15 – 20 år.

Et af forslagene var tilladelse til *grusgravning på et 260 ha stort område nord for Glim*, hvoraf 2/3 ligger i Lejre kommune og resten i Roskilde kommune.

Forslaget har været ude til høring, og både Lejre og Ros-

kilde kommuner modsatte sig det. Imidlertid anbefalede Miljøstyrelsen det kraftigt på grund af, at der snart ikke er mere grus at finde tæt på Hovedstadsområdet.

Følgende blev vedtaget på mødet:

"Ved Glim i henholdsvis Roskilde og Lejre kommune er

der i forbindelse med forslag til råstofplan udlagt et 276 ha stort interesseområde. Udlægget har affødt en række lokale indsigelser, herunder fra Roskilde kommune, samt bemærkninger vedrørende kulturværdier bl.a. fra Kulturarvsstyrelsen. Omvendt er det som følge af indsigelse fra Miljøministeriet indstillet indarbejdet i hvidbogen, at

der også i området syd for interesseområdet kan være væsentlige råstofinteresser. Status for selve interesseområdet og området syd herfor vurderes nærmere ud fra en samlet interesseafvejning ved den kommen-

de revision af råstofplanen."

Det vil sige, at planen i den kommende tid skal vurderes, og en endelig vedtagelse sker om ca. 4 år.

Lejre Historiske Forening er naturligvis imod denne plan og har indsendt et høringssvar, der lyder således.

Osager, den 13. marts 2008

Høringssvar til Forslag til råstofplan for Region Sjælland 2008 – vedrørende område 32 i Lejre Kommune

Står du midtvejs mellem Glim og Ledreborg Allé på Helvigmaglevej og skuer mod øst, møder dit øje den højtliggende smeltevandslette, der rækker langt øst over ad Hedehusene til – og skuer du mod vest over ådalen møder dit øje højdedragene ved godserne Ledreborg og Lindholm.

Forfatteren Martin A. Hansen beskriver det således i "Gudernes Stræde":

"Når man fra Roskilde på vej mod Lejre er nået gennem den højt stående del af Ledreborg Allé (1950), hvis skrammede aske set på afstand har noget af skyernes natur, sænker den udstrakte slette sig langsomt foran en. Og langt forude rejser der sig nu et landskab, der er helt anderledes, som knudet og bevæget dog er fuldt af ro, og hvorover der altid, soloplyst eller i gråvej, ligger et dæmrende skær."

Det er dette storslåede og enestående samspil mellem slette, ådal og bakkeland – skabt af istiden for 12000 – 15000 år siden – der ikke skal spoles af en tilfældig generations grådighed efter grus.

Det drejer sig både om Glim og Helvigmagle ejerlav i Glim sogn. Uberørte, ja næsten jomfruelige siden midten af 1700-tallet, hvor lensgreve Johan Ludvig Holstein – blandt meget andet – lod den 8 km. lange allé anlægge – (renoveret i 1980-erne af Lejre og Roskilde kommuner og Hovedstadsrådet for 6-7 mio. kr.) – og hvor landsbybranden i Glim i 1761 afstedkom udflytning af 11 gårde til alléen. Danmarks første store udskiftningsprojekt er det siden blevet kaldt.

Det drejer sig om landsbyen Glim, der er fra 1100-tallet ligesom den meget store kirke, der ses vidt omkring fra. Just her tæt op ad kirkens nordside gik Alfarvejen – Sjællands hovedfærdselsåre i århundreder, måske årtusind, og som i 1791 blev afløst af Hovedvejen, men fortsat er at finde i landskabet her og der.

Landsbyen er karakteristisk ved, at den stort set er uberørt efter branden og udskiftningen i 1760-erne. Kun få nye huse er kommet til på nye grunde. Kirke og landsby kræver lys og uberørt areal omkring sig for at bevare sin identitet.

Begge ejerlav er af Roskilde Amt udpeget som bevaringsværdige kulturmiljøer.

På Lejre Historiske Forenings vegne

Karl Frandsen

Jørgen Olsen

NYT FRA FORENINGERNE

Formand: Karl Frandsen, Hvalsøvej 23, Osager, 4320 Lejre, tlf. 46497483,

E-mail: karl@frandsen.as

Hjemmeside: www.lejre-historiske-forening.dk

Sommerudflugt til Fåborg

Lørdag den 30. august drog 45 forventningsfulde medlemmer med bus til Fåborg.

Vi var begünstiget høj sol og godt vejr på hele turen.

I Fåborg blev vi modtaget af *Peter Thor Andersen*, som vi kendte som museumsinspektør på Lejre Museum. Peter er nu leder af Fåborg Museerne. I museets dejlige have med en gammel tepavillon og udsigt over havnen fortalte Peter om Fåborgs spændende historie.

Derefter var vi rundt i den gamle del af Fåborg. Vi så de gamle købmandsgårde og hørte om de mennesker, der havde boet i dem.

Vi kørte rundt i det smukke sydfynske landskab, omkring Holstenshus og til Kalleko Mølle. *Kalleko Mølle* er en in-

Øverst: Peter fortæller om Fåborg med tepavillon og udsigt over havnen i baggrunden. Nederst: Fra den gamle bydel.

takt vandmølle ligesom Tadre Mølle. Den kan kø-

re, når der er vand nok, men det kniber med vand. Her spiste vi vores medbragte mad udenfor i det gode vejr.

Så kørte vi tilbage til Fåborg og så *det gamle arresthus og byrådssalen*.

Tilbage på museet blev der tid til en lille rundgang, før kaffen blev serveret i museets dejlige have.

Horne Kirke

Dagens sidste besøg var *Horne Kirke*. Horne Kirke blev oprindeligt opført som en rundkirke. Rundkirken er bevaret, men nu er den en del af en større kirke.

Kirkens præst Jesper Hartvig Svärd gav os en grundig gennemgang af kirken og dens historie

Vi fik også mulighed for at komme med ham op over den gamle rundkirke og i kirkens tårn.

På vejen hjem var vi mætte af dagens mange dejlige oplevelser, og

mange af os havde lyst til en anden gang at komme tilbage og se mere af Fåborg og Sydfyns herligheder.

Olav Sejerøe

ARRANGEMENTER I DEN KOMMENDE TID

Lørdag den 8. november:

Tur til Koldkrigsmuseet på Stevns. Se udsendt indbydelse med nærmere program.

Torsdag den 20. november kl. 19.30 på Felix:

Foredrag om Lejreegnens geologi ved Niels Schrøder, Roskilde Universitet. Se også indbydelse med nærmere oplysninger .

Læs mere om arrangementerne på:

www.lejre-historiske-forening.dk

EGNSHISTORISK FORENING FOR HVALSØ

Formand: Bent Gottfredsen, tlf. 46492663, E.mail: vs.gl.smedje@privat.dk

Hjemmeside: www.egnshistoriskforening-hvalsø.dk

NYT FRA EHF

Hestehaven:

Et rent oldtidslandskab

I artiklen *Oldtidsagre i Lejre Kommune* i Lethrica november 2007 beskrev vi de da hidtil kendte oldtidsagre.

Siden da har foreningens formand, Bent Gottfredsen, været på endnu en vandretur med Viggo Nielsen i Hestehaven og Fredhaven i Åstrup Skov.

Her kunne vi, medens vi asede og masede os op og ned ad bakkerne, ofte i tæt brombærkrat, konstatere, at hele den nordlige halvdel af Hestehaven er et fuldstændig velbevaret

Skålgrubestenen

oldtidslandskab fra bronzetiden.

Her er rigtig mange og meget tydelige agre og vejspor. Desuden påvistes én, måske to, mindre ganske lave høje. Endelig lykkedes det at genfinde *skålgruberne* på den sten vi

mente, de skulle være på.

I Fredhaven syd for kommunevejen er også mindst to agre. Den ene med en meget stejl skrænt ned mod et vådområde.

Det ville være en drøm, at få dem opmålt og indtegnet på kort.

På sigt kan man drømme om, at nogle af dem måske engang kunne blive synlige for offentligheden i gammel højstammet bøgeskov. Det fortjener de. Formidlingsværdien ville være betydelig.

Dette kræver i givet fald, at kommunen går ind og laver en aftale med Åstrup Gods, hvori også indgår noget økonomi.

Nu kommer EHF'S hjemmeside!!!

Når dette læses er foreningens nye hjemmeside forhåbentligt oppe at køre, ellers kommer den det meget snart.

Den mærkelige sneglehøj

Den er udarbejdet af bestyrelsesmedlem Thyra Johansen.

Her skal ikke foretages en nærmere beskrivelse af den, i stedet skal vi meget opfordre til at besøge den og lade den præsentere sig selv.

Der er mange smukke billeder og fine kort. Adressen er: egnshistoriskforening-hvalsø.dk. Ved problemer henvendelse til formanden.

Valborgaften

Sædvanen tro stod foreningen som vanligt for fejringen af Valborgaften på Tadre Mølle den 30 april.

Arrangementet havde pæn tilslutning i det gode vejr. Majstangen blev pyntet og rejst, formanden talte, Sava-rabykoret sang, folkedanserne dansede, møllen kørte, møllevennerne solgte mad og drikke og bål og blus brændte for at holde hekse og troldtøj borte, hvilket lykkedes fuldstændigt i år.

Takket været god forberedelse, og måske lidt held, lykkedes det endda at få kranse- ne på majstangen til at hænge næsten helt lige.

Majstangen

Årets Pris

Bestyrelsen har indtil nu kun modtaget ét forslag til Årets Pris. Yderligere forslag er stadig velkomne.

Arrangementer

Bestyrelsen planlægger en række forårsarrange-

menter. Hertil vil blive indbudt pr. brev og på hjemmesiden.

Det allerede afviklede arrangement omkring Kr. Sonnerup Kirke med fokus på kildekalk omtales i næste nummer.

NYT FRA LEJRE ARKIVERNE

Bramsnæs Hvalsø Lejre

Hjemmeside: www.lejre.dk/arkiver

Frem i lyset

Af Bente Trane, Hvalsø

Det er Sangens år – et emne der altid har ligget fjernt fra mit arbejde og i min studietid.

Sang nød jeg i teatret og fra radioen og fra andre, som selv synes, de synger godt og til enhver given lejlighed udøver denne kunststart.

Lejre Arkiverne blev enige om at udstille materiale om, hvad hvert arkiv havde liggende indenfor ”sang”. Og jeg vidste, at arkivet i Hvalsø ofte havde modtaget forskellige sange.

Et hurtigt blik i kartoteket fandt jeg A fonde på lejligheds-sange og skillingsviser. Derfor kommer disse skatte nu frem i lyset.

En enkelt skillingsvise går tilbage til 1851.

Skillingsviser har været skrevet i mange år før vi blev invaderet af diverse ugeblade og aviser som fokuserer på enkelte ”begivenheder”.

Viserne henvendte sig mordet på personer og til den brede del af be-

folkningen. De har været med til at more, adsprede og orientere om de nyeste begivenheder og katastrofer. Derved blev man i byernes stræder informeret om krigen i Slesvig,

Lejlighedssange er som regel lavet til en bestemt begivenhed for en bestemt person eller gruppe. I Danmark har vi en særlig tradition, der er helt vores egen.

Uddrag af ”Peter Tømrers Christian”s sang fra Hvalsø-revyen, 1920

*Når Ringstedbanen kommer og går til Frederikssund,
Bli ’r det ikke nu til Sommer, nej det vare vist en Stund,
Men når den engang kommer, med Piber og med Trommer,
Vil Hvalsø bli en større By, det bliv sku ?*

*Først Asfalteret Gaden bliver, hvad er det du si ’r
Å Hvalsø Dejlig lille By, snart over hele Verden går
dit Ry.*

*Ja Gaden er sku fæl at se, nå forløbig kan vi klare os,
med det.*

*Hvor Hovedgaden ligger der skal vel Sporvogn gå,
Og strålende Butikker, hvor man kan alting få,
Og flotte Magasiner, Ja Undskyld at jeg Griner,
Hvad skal så Per og Børgesen, lukke min Ven,
Et flot teater, bygget bli ’r, Biograf, ja Kunsten stiger.
Å.....*

*I Thostrups Forretning, er der jo Fart, Elektriker er Han og
Han er smart.*

*Cykelsmed og lidt Trolleri, Jeg tror han er et helt Geni
Å.....*

Lejlighedssangen dyrkes indest ved bryllupper, konfirmationer, fødselsdage. Og i stedet for at forfatte en tale til anledningen bliver der lavet en sang.

Hvalsø har i mange år haft forskellige teatergrupper der også lavede revyer, der fortalte om udviklingen i Hvalsø.

I 1920 blev der lavet "Hvalsø revyen". Arkivet modtog én af sangene fra revyen sammen med nogle andre arkivalier. Det var fra Chr. A. Nielsen, også kaldet "Peder Tømmers Christian".

Chr. Nielsen flyttede i en tidlig alder til København, men inden da var han i lære som snedker i Hvalsø fra 1918 – 1922. Han kunne huske Hvalsø revyen og gav arkivet én af sangene.

Versene referer til, hvordan Hvalsø by så ud dengang og hvilke forretninger der var.

Midtbanen var undervejs og måtte i høj grad forandre bylivet. Kalundborgbanen opfyldte ikke alles behov, der var et ønske (som der også er i dag) om at komme tværs gennem landet. Banen kørte på skinnerne i 1925 fra Ringsted, men holdt op 10 år efter.

Men håbet var der og sikken en udvikling det ville give! Melodien er gået tabt for arki-

Viadukten blev bygget i 1925. Toget, du kan se, er det første tog på "Midtbannen".

vet – men ordene er der.

Skildringen af byen med den "ikke-asfalterede vej" – ville som oftest kræve galocher – og en klatvask til de tilsølede bukser og kjoler. Der var en elektriker og et magasin, ville der komme flere forretninger? - ville der komme en sporvogn?

Historien har vist os udviklingen, og det vil den blive ved med at gøre.

Hvalsø arkiv udstiller sange, billeder, noder i Hvalsø bibliotek fra mandag den 13 oktober.

Samtidig har arkivet en maleri udstilling af Knud Christiansen, bosiddende i Hvalsø.

Maleriudstillingen slutter tirsdag den 4/11.

Så er det jul på Hvalsø arkiv og bibliotek

Arkivet og biblioteket hygger torsdag den 27/11, mandag 1/12 og tirsdag 2/12 kl. 10.00-12.00.

Juletræet vil være pyntet Sammen med kaffen og theen og småkager til ganen vil den åndelige del blive mættet med historier, sagn, fortællinger om julen. Sted: Hvalsø kulturhus.

Tilmelding til arkivet/biblioteket senest mandag den 24/11.

♫ ”Jeg fandt en sang på vejen” ♫

Af Anette Tonn-Petersen, Bramsnæs

”Sangens År” synger snart på sidste vers – og bliver dermed historie!

Derfor har Lejre Arkiverne startet en **indsamlingskampagne** der skal løbe året ud.

Alle tre arkiver i Lejre Kommune opfordrer borgerne til at skænke eller låne arkiverne alt hvad der har med sang at gøre – både fra 2008 og fra mange år forud:

Materiale fra koncerter og musicals: Programmer, billeder, noter mm.

Kor i Bramsnæs, Lejre og Hvalsø: Fotos, lydoptagelser, filmoptagelser, foreningsskrivelser, protokoller, programmer, noter.

Sangundervisning: Musikskole, private undervisere

Kirkesang og sangere: Hvem, hvornår?

Lokale sangskrivere:

Lejlighedssange, bysange, fotos, annoncer

Bluse fra Lyndbykoret, sangblade fra De danske Forsvarsbrødres fest i Ryegaard Dyrehave 22. juli 1928 – og fra Alsangen i Ryegaard Dyrehave 1940, samt cd med Bramsnæs Musikskole indspillet 1999 og afleveret til Bramsnæs Arkiv i maj 1999.

Sanghæfter og bøger:

Foreninger, pensionistcentre, skoler
- og sikkert meget mere.

Vi følger op på indsamlingen med **udstillinger** på de tre arkiver i henholdsvis Lejre Stationsby, Hvalsø og Sæby (Bramsnæs). Her vil vi resten af efteråret udstil-

le et udsnit af hvad vi allerede har, samt ikke mindst hvad vi får indsamlet af ”nyt” gammelt.

♫”Sange fra skuffer og struber” ♫

På Bramsnæs Arkiv åbenede udstillingen d. 2. oktober, og her har vi

En nodebog til brug i Rye Kirke – håndskrevne noder til salmer – skrevet 1885 af Christen Hansen kirkesanger og skolelærer i Rye.

arrangeret, hvad vi kunne finde frem om sangen i den gamle Bramsnæs Kommune.

Det er alt fra lejlighedssange fra Guldalderen til fotos af ungdomsskolens musicalforestillinger.

Omkring i udstillingen ligger mapper med sange om den gamle kommune, dens landsbyer, gamle skillingsviser fra en lokal samling, sange forfattet af "Høvlen" og meget mere.

Billeder fra udstillingen på Bramsnæs Arkiv.

Slægtsforskning i Lejre

Af Tove Kistrup, Lejre

Lejre Arkiverne får mange henvendelser fra forskellige slægtsforskere, som har familie fra vores område.

I disse moderne tider, hvor mange har e-mail, er det ingen sag at hjælpe folk på den anden side af jordkloden. Lejre Lokalarkiv hjælper i øjeblikket en slægtsforsker fra Amerika.

Men vi vil også gerne hjælpe vore mere lokale slægtsforskere.

Vores *Førstehjælpskurser i slægtsforskning* var en stor succes. Flere af deltagere ville gerne have et fortsætterkursus med besøg på Landsarkivet for Sjælland.

Det bliver der mulighed for nu, hvor Lejre Arkiverne afholdt et sådant kursus for deltagere i Førstehjælpskurset og andre nybegyndere onsdag den 29. oktober og torsdag den 30. oktober på Lejre Lokalarkiv.

Kurset var en workshop, hvor den enkelte fik mulighed for at arbejde med sin

egen slægt.

Man kunne selvfølgelig benytte Lokalarkivets forskellige materiale, som fotografier, kopier af kirkebøger, folketællinger, skifteprotokoller og fæsteprotokoller fra Ledreborg. Det var også muligt at benytte arkivalieronline for at se kirkebøger og folketællinger på nettet.

På kurset var der selvfølgelig mulighed for at stille spørgsmål, få hjælp til kildetydning og forbe-

rede sig på, hvad man ville undersøge på Landsarkivet for Sjælland m.m., da man får størst udbytte af sit besøg, hvis man har forberedt sig godt.

Datoen for besøget på Landsarkivet blev fastlagt på kurset.

Henvendelser kan ske på e-mail: lejrearkiverne@lejre.dk eller telefonisk på 46 40 45 06.

LOKALHISTORISKE SMÅARTIKLER

Hvalsø kirkeruin søges optaget på UNESCOs liste over Verdens Kulturarv

Af Bent Gottfredsen

Et medlem har spurgt, om hvor Hvalsø kirkeruin ligger? Den er ikke til at finde!

Den er nu synlig nok, hvis man altså søger det rigtige sted – nemlig på *Grønland* – i den gamle Østerbygd nær Qaqortoq (Julianehåb).

Ruinen er storslået, 8 gange 16 meter og meget velbevaret. Den fortjener bestemt, som Grønlands betydeligste bygningsminde, at komme med på UNESCOs fine liste, og den bør i øvrigt overdækkes for at fremtidssikre den..

Hvalsø på Grønland betyder også "Hvalpesøen" ligesom hos os. Her er der dog ingen tvivl om, hvilke hvalpe

der er tale om. Det er naturligvis sælhvalpe.

I kirken blev i 1406 grønlænderen Sigrid Bjørnsdatter gift med islænderen Torstein Olavsson. Fra dem nedstammer en talrig slægt i Island.

Kan vi snart tage misteltenen i ed igen?

Af Bent Gottfredsen

Engang var misteltenen hyppig hos os. Nu er den kun registeret som vildtvoksende nogle få steder, men den "klistres" ofte af haveejere fortrinsvis på æbletræer, som den ynder at snylte på.

Lige syd for Østersøen er misteltenen hyppigt forekommende og ikke sart med hensyn til værter.

Med de senere års mildere klima synes mistelte-

nen at begynde at dukke op flere steder. Måske lykkes udsåningerne bedre, eller måske er den begyndt selv at udbrede sig igen.

Hvordan den så ender kommer der, trives misteltenen nu glimrende højt på en stamme i Åstrups park.

I *mytologien* lokkede den lumske Loke den blinde Høder til at skyde på den ellers usårlige Balder med en pil lavet af mistelten. Det blev Balders bane, idet hans mor Frig, Odins hustru, havde glemt at tage misteltenen i ed, da hun fik alle andre til at love aldrig at skade Balder.

Ravneborg

Af Bent Gottfredsen

I Stestrup mellem Hvalsø og Store Merløse vajer et rødt flag med en flyvende sort ravn over en gård helt ud til vejen. Det er ganske flot om end lidt flosset i enderne.

Først forbavses man, men så dukker det op i erindringen, at Dannebrog vist nok havde en forgænger – Ravnebrog.

Gamle engelske kilder beretter, at *vikingerne førte et flag med ravne med i kamp*. Det var alfader Odins flag og ravnene var Hugin og Munin, hans budbringere. Når vikingerne dræbte fjender beretter runestenen, at de "gav ravne føde".

Hvordan Ravnebrog så ud, ved vi naturligvis ikke. Der har næppe været faste regler, men der kan godt have været en tradition for udformningen. Ravnebrog i Stestrup er et rimeligt bud.

Hvem flager så med Ravnebrog i dag?

Et gæt kunne være, at det er et medlem af Ase og Vanesamfundet i Danmark, der jo nu er blevet anerkendt af Kirkeministeriet som trossamfund.

Under alle omstændigheder vajer Ravnebrog igen over Sjælland.

Bukkerup Landsbymuseum er lukket

Af Bent Gottfredsen

Ester Rasmussen har nu på grund af alder og flytning besluttet at lukke sit fine lille private museum.

Holbæk Museum og

Tadde Mølle har fået lov til at tage, hvad de kan anvende. Herefter går resten af effekterne på auktion.

Det hele startede for ca. 30 år siden, da Ester og hendes mand John be-

gyndte at samle effekter fra nær og fjern i den ledige plads på deres landbrugsejendom, Nordgården i Bukkerup.

Med tiden begyndte de at give lejlighedsvis adgang til samlingerne. Dette førte efterhånden til en egentlig åbningstid.

John lærte at konservere og Tølløse Kommune og Hvalsø Lokalarkiv deponerede en del genstande på museet. Herunder også genstande, der tilhørte foreningen. Nu skal der findes ny plads til dem.

Museet var meget velordnet, klart opdelt i emner og med gode forklaringer på skrift. Dertil kom, at både John og Ester var vidende og gode fortællere.

Bukkerup Landsbymuseum var et rigtig hygge-sted, hvor man gik på opdagelse i den bugnende samling. Her fulgte man ikke tidens trend med enkelthed, farvesætninger og æstetik. Det var i høj grad også et museum præget af sine skabere.

Trist det ikke kunne fortsætte i offentligt regi.

LETHRICA

Lethrica er tidsskrift og medlemsblad for de historiske foreninger i Bramsnæs, Hvalsø og Lejre.

Lethrica betyder ”Noget om Lejre”, og bladet er en sammenlægning af Lejre Historiske Forenings blad af samme navn og Nyt fra Egnshistorisk Forening i Hvalsø.

Bladet udgives af Lejre Historiske Forening og Egnshistorisk Forening i Hvalsø, idet også Bramsnæs Lokalhistoriske Forening og Lokalarkiverne har faste rubrikker.

Forsendelse: Lethrica tilsendes medlemmerne af foreningerne i Lejre og Hvalsø samt lokalarkiverne og bestyrelsen for Bramsnæs Lokalhistoriske Forening. Ved **manglende levering** rettes henvendelse til de respektive foreninger:

LHF: Anni Larsen, tlf. 46480725,

mail: annilejre@get2net.dk

EHF: Ole Theill Knudsen, tlf. 46408253,

mail ole.theill@mail.dk.

Desuden findes tidligere numre af Lethrica på Lejre Historiske Forenings hjemmeside:

www.Lejre-Historiske-Forening.dk.

Redaktionsudvalg:

Karl Frandsen, Bent Gottfredsen, Anne Jægerskou og Hanne Manscher.

Redaktion og layout:

Mogens Refsgaard

Mail: Mogens@Refsgaard.net

DANMARK I DEN STORE VERDEN

Våbenskjolde på vandring

Af Bent Gottfredsen

Når man besøger Estland, bemærker man hurtigt den store lighed i den nationale symbolik, og esterne er meget bevidste om den: ”I var jo vores første erobrere”.

Hovedstaden Tallin betyder danskernes by. Her faldt Dannebrog efter traditionen ned i 1219, og her byggede danskerne byens første fæstning i sten højt oppe på det, der nu hedder Toompea – Dombjerget .

Tv. Præsidentpaladset med statsvåben. Th. Byåben mellem Knud den hellige og Martin Luther – Knuds-gildet.

Senere i 1200-tallet gav den danske konge byen tilladelse til at føre hans personlige våben med tre blå leoparder på gylden baggrund som byvåben. I dag er det blevet til Estlands våben. Til gengæld fører byen nu Dannebrog som våben.

I 1930'erne blev et stort Dannebrog skænket til Tallin. Det blev ophængt i Pühavaimu Kirik – Helligåndskirken. Ved den sovjetiske besættelse blev det gemt i en orgelpibe. Da besættelsen endelig ophørte, blev det taget frem på ny, men desværre noget medtaget. Ved Dronning Margrethes statsbesøg skænkede hun så kirken et nyt flag.

Også mange andre steder i Estland møder man den danske påvirkning. F. eks. er fæstningen i Narva anlagt af danskerne, og den store ø Saaremaa fører et vikingskib som våben – invasionsflådens fartøj. Så sært kan det gå!